

■ COLUMNA

Tgi che sa rumantsch grischun sa dapli

DA RINA STEIER

En la davosa sessiun ha il cussegl grond, tenor proposta da la regenza, decidì unanimamain d'edir ils cudeschs da scola rumantschs a partir dal 2005 be pli en rumantsch grischun (rg). Questa decisiun ha chaschunà differents posiziuns en la pressa e sveglià emoziuns. Quai è bun uschia. Ils Rumantschs e las Rumantschas vivan, èn engaschads.

Ins na po strusch discurren da linguatg senza cuntraversas emoziunalas. En tut quai che pertutga il rg èn ins disà cun dispartas e posiziuns magari exageradas. Ins dastga dentant, adina dapli, er quintar cun in process intellectual ed appellar al saun giudizi.

Cun l'entschatta da schaner 2004 va en vigor la nova constituziun chantunala che resguarda per l'emprima giada ils linguatgs chantunals da maniera equivalenta. Quai vul dir che er nus RumantschAs vegnin risguardads sco minoritad linguistica cun ils medems dretgs, ma er cun ils medems duairs!

Ils cudeschs da scola en linguatg tudestg e talian cumparan be en in linguatg scrit. Be nus RumantschAs vulessan anc ina furniziun en tschintg idioms, ed alura anc en rg. Sch'ins considerescha quant che questas ediziuns vegnan duvradas e quants ballots cudeschs novs anc pachetads che vegnan mess sin la muschna da palpieri vegl, alura na dastga e na sa quai betg esser endretg a la magistraglia ed al pajataglia. Oz è la situaziun quella che magisters/ras moderns ed engaschads laschan d'ina vart ils cudeschs an-

tiquads e dovran texts per ex. da l'internet per savair porscher er als scolarAs rumantschAs lectura ed istruzziun moderna e confurma al temp. È quai ina situaziun cuntantaivla?

Sche nus vulain valetar l'istrucziun rumantscha per che las conuschentschas linguisticas satisfetschian al nivel d'ina maturitad bilingua, alura sto succeder spertamain remadura concernent ils meds d'istrucziun rumantschs e la scolaziun sistematica dal rumantsch. Quai na po betg succeder en tschintg idioms.

La renfatscha ch'ins n'haja betg Linfurmà il pievel en quest process, n'è betg dal tut giustifitgada. Ins avess pudì far anc dapli, ma a partir dal 1982, damai ventg onns, è il rg ina realitad ed ins avess già temp e pedà da sa laschar infurmar. La Lia rumantscha (LR) e l'Uniun rumantsch grischun (URG) han adina purschì curs per emprender rg u sairas d'infurmaziun e discussiun. Il pli tard, cura che la confederaziun ed il chantun èn sa decidids per in rumantsch da standard per

lur administraziun, avess er il pievel rumantsch stuì esser conscient ch'i na dat nagina autra soluziun. Il linguatg scrit (rg) per tut ils RumantschAs è vairamain la davosa e suletta alternativa.

Pervia dal rg na mora il rumantsch betg!

La digren dal pievel rumantsch è in fatg trist ma evident tenor las dumbraziuns dal pievel dals davos onns. Sin tut il mund svaneschan minoritads linguisticas, e gia ils onns 50 discurrev'ins da la mort dal rumantsch! Jau crai ch'uschè ditg che nus essan RumantschAs engaschads, vairs RumantschAs en in svilup necessari, pudain nus mantegnair er vivant ils differents dialects scrits u be locals per las proximas generaziuns. A quel che pretenda ch'il rg promovia il tudestg sco linguatg da scola empè dal rumantsch, vuless jau dir che quella vischnanca u quella regiun n'è oramai betg pli rumantscha. E da quels svilup avain nus stuì acceptar ils davos decennis en differents regiuns ina giada dal tutfatg rumantschas.

La decisiun da la regenza e dal parlament grischun è ina provocaziun, ma ina sanadaivla en la dretga direcziun. Chalain cun renfatschas a dretg ed a sanester, lain ans unir per chattar la meglra schliaziun pussaivla. Quels dis ha cusseglier guvernativ Claudio Lardi dà glisch verda per in concept sco integrar il rg en scola. La LR ha elavurà gia avant dus onns pussaivladads pratitgables co, cura e nua applitgar il rg en scola.

Igl è urgent da chattar la meglra schliaziun per vischnancas rumantschas u da quellas a l'ur linguistic. Nus avain rendì attent ad emprovas empermettentas ed il rg facilitescha l'istrucziun e la chapientscha da la litteratura idiomatica e prepara ils scolar cun in linguatg da standard che vegn chapì da tut ils RumantschAs da las differents regiuns. E quel scolar che va al gimnasi e pli tard a la scola auta da pedagogia, quel è Rumantsch empè da Sursilvan, Vallader, Puter, Surmiran u Sutsilvan.

La magistraglia rumantscha futura po instruir en tut las valadas rumantschas cun ils medems meds d'istrucziun e sa chapescha bler meglier en ils differents idioms. Quai èn avantatgs indiscutabels.

Guardar vivant vul er dir da collavurar per ina buna reussida. I dovra l'engaschament politic per decret ed i dovra er la responsabladad e las conuschentschas linguisticas da la LR e da las organisaziuns professionalas. Ensemen, e quai sun jau persvadida, pudain nus ans legrar da la reussida e quai malgrà la digren linguistica che va la via tut normala d'ina minoritad linguistica.